

ЮРИДИЧНА ОСВІТА І ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. М. Пасько, викладач кафедри юридичної психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ

МОТИВАЦІЯ ЯК ПІДґРУНТЯ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КУРСАНТІВ

Запропоновано вищим навчальним закладам під час підготовки майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ на мотивацію до професійної діяльності, оскільки вона є основою професійного шляху.

Ключові слова: мотив; мотивація; мотиваційна спрямованість.

Сучасні умови розвитку суспільства зумовлені економічними, соціальними та політичними змінами, що призводять до перегляду деяких сфер життєдіяльності соціуму. Серед них виокремлюються зміни в освітянському просторі, – це забезпечується впровадженням Болонської системи в Україні й необхідністю формування висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців. Таке становище безпосередньо пов'язане з якістю підготовки фахівців органів досудового слідства вищими навчальними закладами МВС України (ВНЗ МВС України). Але поряд із цим постає питання щодо вивчення мотивації курсантів, які забезпечать спрямованість до навчання і практичної діяльності.

Актуальність теми пов'язана з врахуванням мотивації як пускового механізму, що забезпечує спроможність майбутнього офіцера ОВС України до діяльності у виконанні основних завдань правоохоронних органів. Основою формування компетентного фахівця є індивідуально-психологічні особливості (атрибути, риси, якості), професійно-важливі якості, що забезпечуються та пронизуються особистісною мотивацією.

Мотивація вкрай необхідний елемент для працівників ОВС, оскільки саме вона спонукає правоохоронця до забезпечення порядку, боротьби зі злочинністю та відновлення справедливості. Також мотивація спрямовує підвищення рівня професійного розвитку особистості та вдосконалення компетентностей, що забезпечує формування висококваліфікованого конкурентноспроможного фахівця органів досудового слідства.

Питання мотивації у професійній діяльності розглядаються у наукових працях видатних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, В. К. Вилюнаса, Е. В. Землянської, М. Зайфферта, Я. В. Крушельницької, Р. Нирмайера, Ж. Нюттена, В. Г. Макушина, Е. Ф. Полсжаєва, І. П. Пономарьова, Н. В. Самоукіної, Г. Г. Санояна та ін.

На сучасних наукових теренах недостатня увага приділяється аспектам вивчення мотивації. Науковці наголошують на сукупність знань, умінь та навичок, які мають бути притаманні працівникам ОВС, але не завжди враховується мотивація. У цьому разі вона є провідним елементом здатності до вищезазначених знань, умінь та навичок і стимулом підвищення професійної майстерності.

Дослідження автора полягає у вивченні мотиваційної спрямованості курсантів I–IV курсу слідчого факультету та її вплив на майбутню професійну діяльність. Для досягнення поставленої мети в роботі слід виконати такі завдання:

розглянути стан наукової розробки мотивації у загальній системі наук;

встановити рівні мотиваційної спрямованості курсантів слідчого факультету;

визначити вплив мотивації на професійний шлях особистості.

Термін “мотивація” досить часто вживається у науковій та буденній сфері життєдіяльності людини. Інакше кажучи, мотивація розглядається як зацікавленість особи у чомусь. Вона є найважливішою складовою успіху й зумовлена такими категоріями, як мотив, мета, потреба (рис. 1).

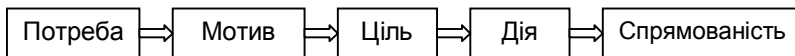

Рис. 1. Формування мотивації

Проаналізувавши літературні джерела, визначили єдине розуміння мотивації, але для цього слід встановити, що таке мотив. Як зазначено на рис. 1, спочатку в особі виникає потреба у чомусь, внаслідок чого вона переростає у мотив. Я. В. Крушельницька зазначає, що джерелом трудової активності людини є потреби, які спонукають її діяти певним чином і в певному напрямі [1, с. 10]. Процес задоволення потреб виступає як активний цілеспрямований процес оволодіння тією чи іншою формою діяльності та її реалізації відповідно до рівня суспільного розвитку. Надалі потреба та мотив забезпечують встановлення в особі певної цілі, яку необхідно досягти. Наступний етап – це безпосереднє задоволення потреби (на основі цілі) у вигляді певної дії. Така дія і визначає подальшу спрямованість особистості.

Таким чином, визначивши ланцюжок потреби і відповідної поведінки особи, встановлюємо, що мотивація – це усвідомлення особою внутрішніх та зовнішніх потреб, які спрямовані на їх реалізацію з подальшим ставленням особи до тієї чи іншої сфери діяльності.

Мотивацію як складний механізм діяльності особи Райнер Нирмайер і Манюель Зайфферт [2, с. 15] розглядають у сукупності таких елементів: бажання працювати (внутрішнє спонукання, яке може бути сильнішим чи слабшим залежно від зібраності або розслабленості); власне, ефективність, або самоефективність (розуміють як переконання в тому, що можна збудувати життя на власний розсуд, покладаючись на себе); психологічна тимчасова перспектива (вона визначає, які цілі особа обирає залежно від того чи іншого життєвого етапу, виховання і т.д.); емоції особи (під час прийняття рішення вони слугують внутрішнім порадиником). Усі ці фактори становлять досить складний комплекс, в якому домінують сила волі, професіональна складова і сприятливі умови. Автори стверджують, що саме це і є “три кита”, на яких ґрунтується успішність та професіоналізм працівника.

На думку І. П. Пономарьова, сутність мотивації дуже багатогранна, складна і містить такі поняття, як потреба, спонукання, потяг, схильність, прагнення, інтерес і т. д. [3, с. 27]. Загальне значення цих слів – динамізм, готовність до руху, вибір засобів, шляхи досягнення, спрямованість дій. Перераховані якості, що характеризують діяльність людини, є необхідними для виконання роботи.

Дійсно, фактори, забезпечуючи успішність особи, є немисними під час визначення професіоналізму, але також слід враховувати сферу впливу людини на певний вид діяльності й ставлення до себе та ін. Мотивація спрямовує особу, включаючи об'єктивні та суб'єктивні фактори, до дій, які відображають її сутність. У тому числі й ставлення до професійної діяльності й сумлінне виконання обов'язків. Так, В. К. Вилюнас зазначає, що теза про всезагальну мотиваційну значимість освітлюваних явищ визначає специфічне уявлення про реальне ситуативне (і суб'єктивне) виявлення людської мотивації [4, с. 156]. Відповідно до цього, людина у кожен момент знаходиться під впливом цілої системи актуалізованих мотиваційних відносин і спонукань, що становлять внаслідок взаємодії свого роду мотиваційне поле, яке динамічно і гнучко визначає як досягати їм цілі та численні нюанси способи їх досягнення, наприклад, рішучість, емоційність, ввічливість, продуманість дій і т.д.

Таким чином, внутрішнє ставлення особи до певного напрямку діяльності, її зацікавленість у ньому створюють мотиваційне поле, що визначає позитивну чи негативну спрямованість. Мотивація, за словами Н. В. Самоукіної, – це внутрішня енергія, що включає активність людини в житті і на роботі [5, с. 7].

Мотиваційними якостями фахівця ОВС у трудовій діяльності можуть бути не тільки ті, що пов'язані з прагненнями особистого характеру (блага такої людини та його близьких), але й спонукання суспільного характеру. Працюючи за такою посадою, людина вважає, що може принести найбільшу користь суспільству; ця професія дає їй можливість у безпосередній формі спілкуватися з людьми, надавати їм допомогу. І такі громадські мотиви можуть зумовлювати не тільки вибір спеціальності, але й рівень здійснення діяльності, характер вимогливості до себе під час виконання роботи. Крім того, певний комплекс мотивів може бути пов'язаний із самим процесом діяльності. Мотиви ці можуть мати різний характер: звичка до роботи (через брак праці людині “не по собі”); задоволення під час процесу діяльності або наприкінці цього процесу; переживання задоволення від проявів активності у процесі праці та позитивної самооцінки, що виникає у процесі цього; відчуття творчості (тією або іншою формою) під час здійснення трудової діяльності, що робить цінним сам процес праці.

Оскільки мотивація розвивається разом із особою, тому вирішили провести дослідження для визначення мотиваційної спрямованості курсантів I–IV курсів слідчого факультету.

Було проведено опитування 222 курсантів слідчого факультету ОДУВС (відповідно до гендерного аспекту: 43 особи жіночої статі та 179 – чоловічої) для отримання інформації про рівень їх професійної мотивації. Це дослідження складалося із двох етапів: на першому етапі визначали відсоткове співвідношення видів мотиваційної спрямованості (особистісних професійних досягнень; самоствердження; реалізації себе, як особистості; професійної мотиваційної спрямованості; компенсації; отримання вигоди від професії), а на другому етапі запропонували курсантам продовжити речення відповідно до незакінченої фрази (рис. 1).

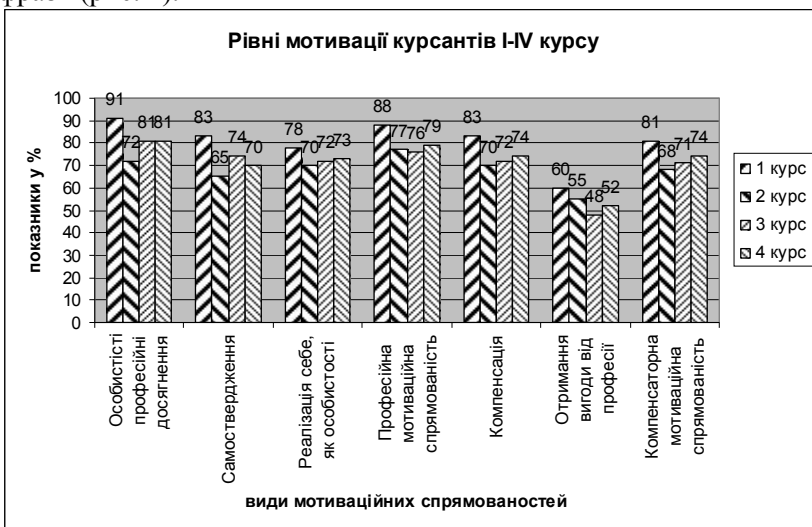

Рис. 1. Середньоарифметичні показники мотивації курсантів I–IV курсів слідчого факультету

На першому етапі було визначено, що курсанти I–IV курсів мають дуже високий та високий рівень мотиваційної сформованості на особистісні професійні досягнення. Це означає, що

в майбутньому вони мають намір просуватись по службі, самовдосконалюватись і професійно розвиватись.

Натомість дуже високий рівень мотиваційної сформованості самоствердження (83 %) у курсантів I курсу та високий рівень у курсантів II, III, IV курсів дає змогу виявити вибір професії майбутніми слідчими для певних особливостей, які спонукають їх діяти відповідно до певних бажань та уподобань, наприклад, для того щоб носити формений одяг, табельну вогнепальну зброю, ризикувати. Це означає, що особа при виборі професії керувалась не уявленнями про професійну діяльність. У такому разі можна говорити про брак співвідношення професійних обов'язків і їх виконання, що може призвести до некомпетентності слідчого.

Високий рівень мотиваційної сформованості у реалізації себе як особистості серед курсантів I–IV курсів слідчого факультету означає, що вони під час вибору професії керувались можливістю проявляти владу, мати можливість бути самостійним, бути людиною, яку поважають, та ін. Звичайно, тут є як позитивні, так і негативні сторони. Позитивні аспекти високого рівня мотиваційної сформованості реалізації себе як особистості полягають у бажанні майбутніх працівників ОВС до постійного спілкування з людьми, налагодження контактів, бути взірцем для суспільства. Але з іншого боку, їх посада дасть можливість великих повноважень, що може призвести до перевищення повноважень та використання посади у власних інтересах. Тому вважаємо, що такі показники серед респондентів мають негативний характер.

Дуже високий рівень професійної мотиваційної спрямованості курсантів I курсу та високий рівень курсантів II, III, IV курсів свідчить про розуміння та бажання курсантами основного призначення правоохоронної діяльності: боротися зі злочинністю та відновлювати справедливість.

Високий рівень мотиваційної сформованості компенсації серед курсантів I курсу та високий рівень у курсантів II, III та IV курсу дає змогу підсумувати, що здебільшого вони під час вибору професії орієнтувалися на розвиток і вдосконалення власних особливостей та якостей, для того щоб бути більш впевненими у собі. Якщо у професійній діяльності особі будуть притаманні ці особливості та якості, відповідно працівник буде професійно розвиватись та вдосконалюватись, але якщо не буде досягнуто результату (він не стане більш сильним, рішучим, комунікативним, організованим

та ін.), як наслідок, брак інтересу до роботи і, відповідно, небажання виконувати професійні обов'язки.

На межі між середнім та високим рівнем сформованості перебуває рівень мотивації – отримання вигоди від професії у курсантів I курсу та середній рівень у курсантів II, III та IV курсу. Такі показники, з одного боку, означають, що у більшості майбутніх фахівців органів досудового слідства є власна зацікавленість від професії, яка забезпечується отриманням пільг, користуванням привілеями та ін. А діяльність іншої половини спрямована на бажання боротися зі злочинністю та забезпеченням правопорядку у суспільстві, не користуючись привілеями посади.

Також був визначений вторинний фактор мотиваційної спрямованості – компенсаторний, дуже високий рівень мотиваційної спрямованості склав у курсантів I курсу та високий у курсантів II, III та IV курсу, що дозволяє узагальнити те, що домінуюча частина майбутніх слідчих під час вибору професії враховували лише особистісні зацікавлення, бажання самовпевненості та самореалізації, спроби доказати іншим та собі, чого вони варті, натомість, зовсім не враховували призначення правоохоронної діяльності, боротьбу зі злочинністю, захист суспільства та держави.

На другому етапі респондентам було запропоновано продовжити фразу. Проаналізувавши найцікавіші відповіді, визначили такі положення. Завжди хотіли бути працівниками міліції 53 % курсантів I курсу, 47 % курсантів II курсу та 46 % курсантів IV курсу, що свідчить про те, що більшість респондентів свідомо обрала професію. Натомість, тільки 29 % курсантів III курсу хотіли бути правоохоронцями. Такі відповіді можуть свідчити про брак керування власним вибором під час вступу до ВНЗ МВС України або розчаруванням у професії, що може бути пов'язане з проходженням практики.

Вразили показники, які свідчать про те, що зброя приваблює курсантів та надає їм упевненості. Так, серед курсантів I курсу цей показник становить 14 %; II курсу – 19 %; III курсу – 19 % та IV курсу – 17 %. Такі відповіді можуть означати, що респонденти не завжди можуть використовувати зброю за призначенням і є можливість необдуманого застосування такого небезпечного знаряддя. Крім того, доступ до зброї міг бути основою під час обрання професії.

Негативної спрямованості були деякі продовження фрази щодо очікувань від майбутньої професії: 7 % курсантів I курсу поки нічого не очікують, 4 % курсантів II курсу очікують все найгірше і такі ж відповіді були у 11 % курсантів III курсу та 10 % курсантів IV курсу. Такі відповіді встановлюють відсутність перспектив майбутніх фахівців органів досудового слідства і можуть породжувати некомпетентність працівників.

Найгірше, що вони зробили у житті – це стали курсантами, так відповіли 2 % (I курс); 7 % (II курс); 4 % (IV курс). Такі показники визначають небажання курсантів навчатись у вищих навчальних закладах МВС і, відповідно, захищати суспільство та боротись зі злочинністю. Є вірогідність, що ці особи не будуть служити у правоохоронних органів.

На продовження речення “Професія працівника міліції пророчить мені...” серед курсантів I курсу були відповіді – 4 % – швидкий вихід на пенсію; II курсу – 5 % – нічого не пророчить мені, 2 % – пільги, 2 % – поки не можуть сказати; 2 % – одні неприємності; III курсу – 6 % – нічого доброго, 4 % – труднощі та фізичну втому; – 6 % труднощі та фізичну втому, 4 % – не знають, 2 % – жах. Відсоткові показники цих відповідей не є великими, але слід помітити недовіру майбутніх офіцерів до професійної діяльності та їх антисоціальну схильність.

Вибір професії курсантів I курсу – 50 % – порада батьків і тільки 31 % – власний вибір; II курс – 47 % – порада батьків та 19 % – власний вибір; III курс – 38 % – порада батьків, 45 % – власний вибір; IV курс – 48 % – порада батьків та 37 % – власний вибір. Отже, дані показники свідчать про те, що домінуюча більшість курсантів під час вибору професії піддалися впливу думки батьків, родичів та знайомих.

Аналізуючи рівні мотивації курсантів III курсу слідчого факультету, вважаємо за доцільне охарактеризувати деякі з них, які виокремлюються певною специфікою мотиваційної спрямованості.

Курсант Б. зазначив, що завжди хотів мати високооплачувану роботу, сподівається на високу заробітну плату і т.д., у відповідях досить часто зустрічається матеріальна зацікавленість від професійної діяльності. У рівнях мотиваційної спрямованості бачимо дуже високий рівень мотиваційної сформованості компенсації (89 %), що є підтвердженням обрання професії для підвищення власних можливостей, самоствердження. Мотиваційна сформованість вторинного фактора перебуває на дуже високому

рівні (86 %). Отже, якщо всі очікування у професійній діяльності щодо матеріального здобутку майбутнього слідчого здійсняться, то можна припустити, що він зможе професійно розвиватись і бути професіоналом своєї справи, а інакше – відбудеться розчарування, або навіть схильність до кримінальних діянь (корупції) для отримання матеріальних благ. Звичайно, у такому разі не зможемо говорити про висококваліфікованого конкурентноспроможного фахівця органів досудового слідства, який буде забезпечувати спокій та безпеку наших громадян.

Так, у наступного курсанта виявляється схильність до отримання влади і можливість впливати завдяки їй на рішення інших, тому від майбутньої професії він очікує тільки владу та гроші. Вбачається негативне ставлення до професії, оскільки він зробив би все, щоб забути курсантські роки. Звертаючись до рівнів мотиваційної спрямованості, побачили, що у такого курсанта дуже високий рівень отримання вигоди від професії (100 %) та реалізації себе як особистості (93 %), що і підтверджує його відповіді. Такі відповіді можуть свідчити про неправильне розуміння професійної діяльності працівника міліції, спотворене явлення про призначення правоохоронної діяльності і, відповідно, небажання працювати за правилами та нормами права. Він схильний до кримінальних діянь та зловживань посадовим положенням.

Обираючи професію працівника міліції, наступний респондент К. не знав, що це за професія і тому обрав її задля цікавості. Можливо, ознайомившись із цією професією на III курсі відбулось розчарування, оскільки він відповів, що нічого доброго від професії не очікує. Відповідь на те, що він завжди хотів бути у влади, зумовлена високими рівнями мотиваційної спрямованості самоствердження (86 %) та реалізації себе (78 %) і особа завдяки статусу правоохоронця, можливості доступу до зброї буде більш впевнена та владна. Такі показники можуть означати, що курсант не свідомо й несамостійно обирає професію, що, у свою чергу призвело до виникнення негативного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Звернули увагу відповіді курсанта О. жіночої статі, яка зазначила, що завжди хотіла справедливості у суспільстві. І тому вона зробила б усе можливе, щоб її улюблена професія була самою поважною і цінною у державі. Це підтверджується вибором

професійного шляху за власним бажанням. Але, вивчаючи рівні професійної спрямованості, помітили деякі розбіжності у таких свідченнях. У неї середній рівень мотиваційної сформованості особистісних професійних досягнень (42 %) та на межі між середнім та високим рівнем професійної мотиваційної спрямованості (60 %). Це свідчить про виявлення певних хиб у майбутній професії та бажання їх подолати. Оскільки, курсант О. відповіла, що під час служби у міліції стала розуміти скільки несправедливостей є насправді. Такі майбутні кадри органів досудового слідства будуть зосереджувати свою увагу на відновленні справедливості, підвищенні професійного рівня, і відповідно, компетентності.

Таким чином, підсумовуючи наше дослідження, можна дійти таких висновків:

дуже високий та високий рівень професійної мотиваційної спрямованості серед курсантів курсу слідчого факультету свідчить про бажання навчатись та у майбутньому працювати за посадою;

дуже високий та високий рівень мотиваційної спрямованості має вторинний фактор – компенсаторний, він означає можливість майбутніх курсантів використовувати владні повноваження задля власних інтересів та вподобань, переступаючи норми закону. Це підтверджується відповідями, в яких виявляється схильність майбутніх працівників органів досудового слідства до влади, що свідчить про можливість використання посадового положення у власних інтересах;

професійна мотиваційна спрямованість зорієнтована на відновлення справедливості та встановлення правопорядку, що є сприятливим показником для розбудови демократичної, правової і соціальної держави;

середньоарифметичний показник рівня мотиваційної сформованості самоствердження – високий, і підтверджує, що особа під час вибору професії керувалась не уявленнями про професійну діяльність, а можливостями доказати собі та іншим, чого вона варта й наскільки мужня. Проаналізувавши вибіркове опитування, визначили, що серед курсантів слідчого факультету виявляється романтизм професії: завжди хотіли носити форму;

середній рівень мотиваційної спрямованості отримання вигоди від професії підтверджується тим, що серед відповідей зустрічаються матеріальна вигода від професії, зокрема, отри-

мання доходів через хабарі та брак подальших перспектив у професійній діяльності, крім того, деякі обрали службу в ОВС для отримання пільг та раннього виходу на пенсію;

серед респондентів є й такі, які у майбутньому не мають наміру надалі пов'язувати своє життя із правоохоронною діяльністю (2 % – II курс; 6 % – III курс; 2 % – IV курс).

Отже, дослідження встановило різні показники мотиваційної спрямованості курсантів. У більшості вони зорієнтовані на боротьбу із злочинністю та відновлення справедливості, що будуть забезпечувати завдяки підвищенню професіоналізму та самовдосконалення для розвитку ключових компетентностей. Але серед респондентів виявили і таких, які мають негативне ставлення до професійної діяльності.

Підбиваючи підсумки, визначили, що серед курсантів є схильні до негативної професійної спрямованості. І одним із важливих чинників їх подолання є необхідність врахування мотивації під час підготовки фахівців ОВС та формування компетентного працівника. Вона є основою спонукання до професійної діяльності, оскільки, якщо в особи не буде мотивації до праці – відповідно не буде якості та належно виконаної роботи. Саме тому вищі навчальні заклади МВС України мають вивчати рівні мотиваційної спрямованості курсантів для прогнозування майбутньої діяльності й можливості корекції певних схильностей на різних етапах розвитку особистості-професіонала.

Список використаних джерел

1. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці : [підручник] / Крушельницька Я. В. – К. : КНЕУ, 2003. – 367 с.
2. Райнер Нирмайер, Манюель Зайфферт. Мотивация [пер. с нем. Е. А. Зись]. – М. : Изд-во ОМЕГА-Л, 2006. – 124 с.
3. Пономарев И. П. Мотивация работой в организации / Пономарев И. П. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 224 с.
4. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 288 с.
5. Самоукина Н. В. Эффективная мотивация персонала при минимальных финансовых затратах / Наталья Самоукина. – М. : Вершина, 2006. – 224 с.